

בית הבד בשרונה

הרשימה מתבססת על המאמר: איילון א', בן-ארצי י' ופרנקל ר', 'בית הבד הטמפלרי בשרונה', **קתדרה לתולדות ארץ-ישראל ויישובה** (82), טבת תשנ"ז, עמ' 75-86.

לפני כשלושים שנה התגלו בקריה בתוך מחנה חיל התחזוקה והחימוש מתקני בית בד טמפלרי המונעים בכוח מנוע. מתקני בית הבד השתמרו בצורה מרשימה במבנה שהיה בבעלות משפחת כריסטיאן פפלוגפלדר (Pflugfelder), ברחוב כריסטוף הופמן (לימים רחוב דוד אלעזר) מדרום לבית המשפחה.

מבנה בית הבד הוא מבנה משק בנוי מאבני כורכר מסותתות שלא טויחו. המבנה המחופה בגג רעפים דו שיפועי היה במקור בעל קומת קרקע וקומת גלריה. בקומת הקרקע שני חללים: החלל המרכזי שימש אזור הפקה של שמן הזית ובו הוצבו המכונות. בתקרתו הותקנה מערכת התמסורות המעבירה את הכוח מהמנוע למכונות. החלל המשני שימש ככל הנראה לריכוז חומר הגלם והכנתו לקראת תהליך הכבישה.

הגלריה שימשה כנראה לאכסון כלי עבודה והשמן ולגישה לחלק העליון של גל הארכובה. הגלריה נבנתה מעץ גושני, שהשתמר היטב, ונשענת על שני עמודי עץ במרכז החלל. לפי מחקרה של פרופ' נילי ליפשיץ האץ הוא ארז אטלנטי שייבאו הטמפלרים לארץ. אל הגלריה עלו באמצעות גרם מדרגות חיצוני. לימים נוספה לצד גרם המדרגות סככה והיא נסגרה במהלך השנים בקירות ושולבה במבנה. מכל החלונות שרד רק תריס עץ מקורי אחד בחזית המזרחית. השינויים הרבים שעברו על מבנה בית הבד מקשים לעמוד על צורתו ותפקידו המקוריים.

לפי השערת איתן איילון, פרופ' יוסי בן ארצי וד"ר רפאל פרנקל, הזיתים הובאו לחלק האחורי של המבנה ומשם הוכנסו דרך החלון הנמוך ישירות לבית הבד. הם הועברו למגרסה בה רוסקו הזיתים כשלב הכנה לפני העברתם למפרכה. מתקן המגרסה מתוצרת מילר (Müller), שיובא מגרמניה, נועד במקור לגריסת גרעיני פשתן ושומשום ועבר התאמה לריסוק זיתים. מכאן הועברו הזיתים השבורים למפרכה. הזיתים רוסקו בשנית, ורסק הזיתים הוצא דרך הפתח המשופע אל כלי איסוף, לאחר הפקת השמן.

רסק הזיתים הועבר למכבש שפעל באמצעות מערכת הידראולית התלויה על הקיר. גם מתקן זה הוא מתוצרת מילר. הרסק הוכנס למיכל הצפוני. המיכל והבסיס עליו הוצב הועלו בכוח לחץ השמן כלפי מעלה אל הבוכנה הקבועה מעליהם. הבוכנה לחצה על רסק הזיתים והוציאה ממנו את המוהל (תערובת של שמן ומים). לאחר סיום הפעולה הבסיס והמיכל חזרו לרצפה. שארית הגפת (רסק הזיתים לאחר מיצוי המוהל) נלקחה לתנור הבנוי וחוממה שם כדי למצות עוד שמן. השמן הופרד מהמים באמצעות מפרדה ידנית או מכנית או באמצעות ציפת השמן על פני המים בכלי אגירה.

כל המכונות פעלו בכוחו של מנוע אחד מתוצרת דויטץ (Deutz) שנרכש מסוכני החברה בארץ האחים ואגנר (Gebrüder Wagner) הטמפלרים מיפו. נראה כי המפעל שלהם ייצר חלקים נוספים במערכת. המנוע חובר לגל הארכובה הראשי והפעיל את המתקנים השונים באמצעות מיסבים וחגורות עור, במערכת ייחודית שבה אפשר היה להסיט חגורה ממיסב אחד לשני ולהפעיל בו זמנית רק חלק מהמכונות.

המכבש הוא המרכיב המשוכלל ביותר במתקן כולו והוא החידוש החשוב של בית הבד. המכבש הוא פיתוח ייחודי של היצרן מילר, וקיימים רק שני מתקנים כמותו בגרמניה. הם שימשו לאצירת שמן מזרעים שונים אך לא מזיתים. פפלוגפלדר הזמין את המכבש שהיה שיא השכלול בגרמניה עצמה והמערכת עברה התאמה לחומר הגלם המקומי. הוא ייבא וקלט טכנולוגיה זרה שהיתה חידוש בהיסטוריה הארוכה של אצירת שמן הזית בארץ-ישראל. אולם הטכנולוגיה החדשה לא נפוצה ברחבי הארץ אולי בשל ההשקעה הכלכלית הגבוהה וההחזקה המורכבת.

בית הבד פעל בין השנים 1912-1937/8. בשנת 1938 בני משפחת פפלוגפלדר עזבו את שרונה לגרמניה. הטמפלרים לא הצליחו למכור את בית הבד לאחר מלחמת העולם השנייה והם נותרו במקומם, עד הגילוי המחודש על ידי חוקר ארץ-ישראל זאב ענר. ענר דאג שחיילי חיל החימוש יתחזקו את המתקנים.

בשנת 2007 לאחר שנים שהעירייה אסרה את הכניסה למבנה מטעמי בטיחות, חוזק המבנה ומתקני בית הבד שוקמו על ידי רן חדותי, איש המועצה לשימור אתרים ואשף המכונות הישנות מקיבוץ עין שמר. היה עליו רק להוסיף רצועות למיסבים, כמה צינוריות ולהתקין מנוע מודרני - ובית הבד הטמפלרי בשרונה חזר לפעול. המבנה נחנך בדצמבר 2007.

בית הבד מראשית המאה ה-20 יוכל לשמש בעתיד כחנות לממכר מוצרי שמן זית וכמרכז תצוגה והדגמה לתהליכי הפקת שמן - דוגמא לשימור מורשת חומרית-תעשייתית בארץ-ישראל.